

Людмила Музичко,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ОСВІТНЄ ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто проблему формування професійної ідентичності студентів, досліджено психолого-педагогічні умови, що визначають особливість реалізації процесу.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, формування ідентичності, суб'єктність, студентоцентроване навчання, професійний образ Я.

Людмила Музичко. Формирование профессиональной идентичности как образовательное задание высшей школы.

В статье рассматривается проблема формирования профессиональной идентичности студентов, исследуются психолого-педагогические условия, определяющие особенности реализации процесса.

Ключевые слова: идентичность, профессиональная идентичность, формирование идентичности, субъектность, студентоцентрированное обучение, профессиональный образ Я.

Постановка проблеми. Стрімкі зміни, які відбуваються у поточний час в українському суспільстві загалом і в соціально-економічних умовах його розвитку зокрема, висувають нагальні вимоги щодо відповідності системи підготовки кадрів цим новим обставинам. До цього часу вища освіта з більшою чи меншою мірою відповідності вимогам сьогодення створює умови для набуття навчально-професійного досвіду студентами для старту їхньої майбутньої професійної діяльності. При цьому немає ніякої гарантії, що випускники вишів матимуть досвід, який відповідатиме вимогам близької та віддаленої часової перспективи реалізації ними отриманої професії. Трансформаційні процеси у різноманітних галузях соціального буття радикально змінюють вимоги до випускників вищих закладів освіти і встановлюють нові пріоритети у процесі організації професійної підготовки вищою школою. Саме тому проблема професійної ідентичності набуває особливого значення і привертає увагу численних науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Власне проблема ідентичності у психологічних дослідженнях має певну історію. Починаючи з робіт З. Фрейда, Е. Еріксона, Дж. Марсіа в царині психоаналізу, беруть початок наукові пошуки, спрямовані на встановлення сутності явища. Згодом у дослідженнях науковців інших напрямків психології акценти змістились на опис різновидів і створення типологій, визначення функцій, розкриття психологічної

структури, а також встановлення особливостей генезису. Проблема становлення ідентичності передбачає вирішення питань не лише про закономірності цього процесу, а й про можливість формування ідентичності особи засобами соціального впливу.

Як бачимо, дослідження психологами явища ідентичності є багатоплановим, водночас його результати є доволі суперечливими і наразі ми не можемо говорити про існування загальноприйнятних точок зору стосовно кожного з виокремлених аспектів.

Так само в психології не існує єдиного розуміння явища професійної ідентичності, оскільки до цього часу існують розбіжності трактування сутності ключової категорії «ідентичність» представниками різних психологічних шкіл. З середини минулого сторіччя увагу західних психологів (Д. Блуштейн, Дж. Марсія, Д. Сьюпер, Дж. Холланд та ін.), а з кінця століття увагу вітчизняних психологів (І. Дружинін, Н. Іванова, О. Єрмолаєва, М. Пряжніков, Л. Шнайдер та ін.) привернула проблема професійної ідентичності.

Почалися активні пошуки відповіді на запитання щодо сутності цього явища. Відразу поняття потрапило у щільне семантичне поле, до його зміст перетинався з поняттями близькими за значенням (професійне самовизначення, професійний саморозвиток, професіоналізація, професійне становлення тощо).

Для нашої роботи важливими концептуальними моментами є прийняття точок зору певних науковців, а саме:

– професійна ідентичність є феноменом самосвідомості особистості (відбиває уявлення людини про те, якою вона повинна бути, що має вміти робити і яким чином поводитися в професійній спільноті для того, щоб бути ефективнішою у своїй професії) і має властивості особистісної ідентичності¹;

– професійна ідентичність пов'язана з груповим членством (певна мала/велика професійна група), тому має властивості соціальної ідентичності: у ході професійного становлення суб'єкт ідентифікує себе або з представниками його професії, що володіють відповідними професійними якостями, або з самим собою як професіоналом на певних стадіях розвитку (йдеться про самовизначення в соціальній групі)²;

– професійна ідентичність формується в процесі професіоналізації³;

¹ Зликов В. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології / Валерій Лаврентійович // Соціальна психологія. — 2006. — № 5. — С. 128—136; Пряжніков Н. С. Професиональное самоопределение в культурно-исторической перспективе / Николай Сергеевич Пряжников // Вопросы психологии. — 1996. — № 1. — С. 80—85.

² Tajfel H., Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict // W.G. Austin, S. Worchel (eds.). The social psychology of intergroup relations. — Monterey, Calif., 1979.

³ Фонарев А. Развитие личности в процессе профессионализации / Александр Ратмирович Фонарев // Вопросы психологии. — 2004. — № 6. — С. 72—83.

– становлення професійної ідентичності опосередковано поетапним розвитком особистості професіонала¹.

Допоки не завершені теоретичні дискусії щодо змістового визначення явища професійної ідентичності, дещо складно наповнювати змістом прикладний аспект зазначеної проблеми. Водночас зрозуміло, що освітня система повинна забезпечувати під-готовку спеціалістів «завтрашнього дня». І підґрунтям для їхньої успішної професійної діяльності повинна бути не лише професійна компетентність (результат набуття професійного досвіду), а й професійна ідентичність (результат виховання особистості професіонала).

Для розуміння сутності явища професійної ідентичності, на нашу думку, доцільно спиратися на розуміння структури ідентичності, співвідношення соціальних та особистісних її компонентів, вироблене у рамках когнітивної психології. Відомі концепції соціальної ідентичності Х. Теджфела та Дж. Тернера² визначають ідентичність як певну когнітивну систему (близьку за змістом до Я-концепції), що складається з двох підсистем, а саме:

– особистісної ідентичності, яка визначається у термінах фізичних, інтелектуальних і моральних якостей;

– соціальної ідентичності, що є сукупністю окремих ідентифікацій і визначається характеристиками людини за допомогою різних соціальних категорій (напр., раси, національності, статі тощо).

На думку Г. Теджфела, яку ми вважаємо слушною, особистісна та соціальна ідентичності є двома полюсами біполярного континууму і вибір форми поведінки особи зумовлюється тим, яка саме ідентичність актуалізується³. Дж. Тернер наголошує на щільній взаємній залежності між зазначеними підсистемами, оскільки вони є не стільки різними формами ідентичності, скільки різними формами самокатегоризації. Йдеться, власне, про те, що особистість категоризує себе в межах біполярного континууму — точка категоризації може знаходитися ближче або до одного полюсу (поведінка повністю зумовлюється особистісною ідентичністю), або до іншого (поведінка визначається соціальною ідентичністю). Особливо наголошується на тому, що соціальна ідентичність у структурі ідентичності є елементом вищого рівня у порівнянні з особистісною⁴.

¹ *Иванова Н. Л. Социальная идентичность и проблемы образования / Наталья Львовна Иванова. — Ярославль, 2001. — 79 с.*

² *Теджфел Т. Социальная идентичность и межгрупповые отношения / Тэрнер Тэдджфел. — М., 1982. — 230 с.; Tajfel H., Turner J.C. An integrative theory of intergroup conflict.// W.G. Austin, S. Worchel (eds.). The social psychology of intergroup relations. — Monterrey, Calif., 1979.*

³ *Теджфел Т. Социальная идентичность и межгрупповые отношения / Тэрнер Тэдджфел. — М., 1982. — 230 с.*

⁴ *Tajfel H., Turner J.C. An integrative theory of intergroup conflict / W.G. Austin, S. Worchel (eds.). The social psychology of intergroup relations. — Monterrey, Calif., 1979.*

Для продовження нашого дослідження у якості робочого визначення змісту явища професійної ідентичності використаємо таке: *професійна ідентичність — це категоризація особистісної тотожності з прийнятим особою образом професіонала та усвідомлення своєї приналежності до певної професії та відповідної професійної спільноти*. Таке бачення дозволить нам зрозуміти якими можуть бути психологічні та дидактичні інструменти, що є чинниками формування професійної ідентичності студента — майбутнього професіонала.

Отже, коли йдеться про освітні завдання, які наразі повинні забезпечувати досягнення основних цілей підготовки спеціалістів до майбутньої професійної діяльності, *актуальною* є відповідь на питання про те, якими засобами вища школа може забезпечити формування їхньої професійної ідентичності. Саме це є умовою підвищення рівня вмотивованості до набуття навчально-професійного досвіду студентами, а згодом і до виконання самої професійної діяльності у найкращий спосіб і до постійного підвищення рівня власної професійної майстерності.

Мета статті. Отже, головною *метою* цієї роботи є психологічне обґрунтування педагогічних засобів формування професійної ідентичності студентів під час їхнього навчання у вищому закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. Становлення професійної ідентичності є тривалим процесом, який складається з певних етапів. Початком цього процесу є поява у психічному житті особистості такого новоутвору як професійне самовизначення, притаманне віковому періоду ранньої юності. Від моменту вибору професії і до початку професійної діяльності, а згодом і до подальшої професіоналізації становлення професійної ідентичності відбувається в умовах здобуття особою освіти. Суб'єктом навчально-професійної діяльності у вищій школі є студент. Тому виявляючи психолого-педагогічні умови формування професійної ідентичності, необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості особистості студента як багатофакторної системи, якій притаманна здатність до саморозвитку, а також вияв певного рівня суб'єктності своєї освітньої діяльності. Суттєві ознаки студентства як освітньо-вікової категорії детальніше розглянуто багатьма науковцями, зокрема у здійсненому нами дослідженні¹.

Зараз важливо наголосити на двох моментах. По-перше, процес пізнання об'єктивованого суспільного досвіду нерозривно пов'язаний з особистістю студента. З огляду на це постає питання про його суб'єктну позицію у навчально-

¹ Музичко Л.В. Особистісні чинники формування індивідуального стилю учіння у студентів економічних спеціальностей : дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Людмила Володимирівна Музичко. — К., 2009. — 240 с.

професійній діяльності, що має зв'язок з певним рівнем професійної ідентичності. Остання визначає готовність і створює підґрунтя для реалізації здатності до самоосвіти, яка підвищує результативність навчання і сприяє засвоєнню професійного досвіду високо компетентного фахівця.

Український психолог В. А. Семиченко, досліджуючи особливості об'єкт-суб'єктних відношень у діяльності студентів підкреслює, що суб'єкт діяльності сприймає зовнішні вимоги не як обов'язкові для виконання спонуки, а як своєрідні рекомендації та має можливість приймати рішення стосовно того, яку програму чи модель діяльності він реалізовуватиме. Зовнішні вимоги виступають об'єктивною реальністю, яка корегує його цілі, плани та стимулює його активність. Вищий рівень суб'єктності проявляється у тому, що студент «виступає у якості активного начала стосовно обставин, умов зовнішнього середовища та використовує до них такий спосіб реагування, який є співвимірним як всій множині значимих для взаємодій об'єктивних факторів, так і його власній природній сутності»¹.

По-друге, ознакою навчання студентів є його професійне спрямування на отримання досвіду, який є необхідним для реалізації майбутньої професійної діяльності. Навчально-професійна діяльність не є власне професійною діяльністю. Міра узгодження цих двох діяльностей у майбутньому визначатиме ефективність трудової діяльності особи. На думку В. А. Семиченко важливо брати до уваги здатність студента бачити процес професійної підготовки цілісним і реалізувати власне учіння відповідно до вимог цієї цілісної системи. Внаслідок цього у свідомості студента створюється образ процесу, часткою якого він є, а також формується певний рівень розуміння перебігу цього процесу. Авторка вважає, що цілісна концептуальна модель процесу професійної підготовки слугує оптимізації всіх психічних компонентів діяльності. Водночас, спрощена модель призводить до її формалізації, слідування зовнішнім вимогам і залежність від зовнішнього управління. Збільшення проєкцій професійної діяльності на професійну підготовку, розуміння їхньої взаємозумовленості та системного характеру організації може слугувати для студентів джерелом додаткової мотивації самоосвіти та самовиховання, наповнювати глибшим змістом цілі діяльності, стимулювати потребу у змінах тощо².

Концептуальна модель навчання, яка формується у студента, визначає свідоме ставлення до вузівської системи, дає мо-

¹ Семиченко В. А. Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей (психолого-педагогический аспект) : дис. ... доктора псих. наук : 19.00.07 / Валентина Анатольевна Семиченко. — К., 1993. — 432 с. — С. 213.

² Там само. — 432 с.

жливність побачити власну діяльність у цілісному процесі професійної підготовки. У своєму дисертаційному дослідженні В. А. Семиченко створила робочі характеристики індивідуальних концептуальних схем навчання, які відображають рівні розуміння студентами характеру процесу їхньої професійної підготовки:

1) студент не розуміє взаємозв'язку навчальних предметів, не бачить цілісності елементів навчально-виховного процесу та його єдності з професійною діяльністю. Наявний розрив між поточною діяльністю та життєвою перспективою у конкретній галузі праці;

2) студент встановив первинні логічні зв'язки між предметами, але вони не відображають змісту професійної діяльності. Міжпредметні зв'язки є формальними, виникають переважно за зовнішніми, наочними ознаками;

3) студент починає усвідомлювати умовність виокремлення навчальних дисциплін і те, що конкретне явище є предметом пізнання системи наук. Початок розуміння дисципліни як засобу професійної підготовки. Відкриття об'єкта професійної підготовки та необхідності комплексного його наукового пізнання. Перехід від змісту дисципліни до змісту професійної діяльності;

4) студент розширює зв'язки змісту навчальних предметів зі структурою майбутньої професійної діяльності і виокремлює узагальнені структурні елементи майбутньої професійної діяльності, які формуються в процесі навчання у ВНЗ. Вбачає можливість формування певних професійних якостей у межах окремих предметів засобами власної діяльності;

5) студент повністю усвідомлює зв'язок змісту навчального процесу з професійною діяльністю у повному його розмаїтті. Відбувається перекодування інформаційного змісту окремої дисципліни у її професійний аналог. Усвідомлюються соціальні та професійні задачі вищої освіти у якості особистісної значимості, внаслідок чого приймається відповідальність за результати власної поточної діяльності¹.

На рівні конкретного студента концептуальна схема навчання проявляється у вигляді динамічної (суб'єктивної) моделі — «структурованої системи ставлень студента до вузівського навчально-виховного процесу, всередині якого з різних причин може спостерігатися співпадання чи розбіжність суб'єкт-об'єктних сенсів, значень»², — яка видозмінюється упродовж навчання. Якщо на I-му курсі її характеризує слабка структурна впорядкованість і центром, навколо якого органі-

¹ Семиченко В.А. Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей (психолого-педагогический аспект) : дис. ... доктора псих. наук : 19.00.07 / Валентина Анатольевна Семиченко. — К., 1993. — 432 с. — С. 318—322.

² Там само. — С. 290.

зовується модель навчального процесу, є особа викладача, то до IV-го курсу відбувається інтеграція елементів її структури і центруючими стають параметри професійної необхідності навчальних предметів і пізнавального інтересу.

Описані концептуальні схеми навчання дають змогу зрозуміти, наскільки студент виявляє пізнавальну активність у навчанні майбутньої професії і якою мірою може управляти власним учінням, тобто бути його суб'єктом. Наявність у студента тієї чи іншої концептуальної схеми навчання, на наш погляд, є виразом певного ступеня розвитку його суб'єктності в учінні, а також виявляє певний рівень його професійної ідентичності.

Підвищенню рівня суб'єктності студентів може сприяти впровадження в освітню практику засад студентоцентрованого навчання. Дидактичні основи останнього були закладені в роботах К. Роджерса¹. Його бачення ґрунтується на припущенні, що людина є об'єктом, недостатньо пізнаним наукою, тому тільки вона сама у співпраці з більш досвідченим фахівцем може будувати свою освіту, самостійно приймати рішення та брати на себе відповідальність за результати руху за цією навчальною траєкторією у конкретному навчальному середовищі. Вважаємо за необхідне наголосити на слушній авторській позиції, у якій увага акцентується на необхідності створення насиченого і різноманітного освітнього середовища, у властивостях якого і в стилі взаємодії втілюються цінності викладачів, їхні уявлення про норми та ідеали освітньої діяльності. За таких умов освітня система здатна реалізувати свою основну цінність — вільний розвиток особистості відповідно до її здібностей і схильностей. Таким чином, йдеться про «суб'єкт—суб'єктні» відносини, в яких відбувається діалог повноправних суб'єктів взаємодії. Велика насиченість навчального середовища — це свобода вибору інформації та способів її трансформації у власний досвід. Навчання у природний спосіб індивідуалізується у відповідності до потреб, запитів та можливостей студента. Досвід традиційного навчання яскраво засвідчує бідність і жорстке структурування навчального середовища, у якому ймовірність отримати достатнє розмаїття поглядів для того, щоб активно відшукувати «своє» знання, стрімко прямує до мінімуму.

Як ми вже писали раніше², студентові потрібна відкритість навчального середовища — він повинен мати можливість ві-

¹ Rogers C. Freedom to learn: a view of what education might become. — Columbus, OH: Charles Merrill, 1969. — 358 pp.

² Музичко Л.В. Активуюче освітнє середовище навчального закладу як елемент студентоцентрованого навчання / Людмила Володимирівна Музичко // Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю, (Київ, 2—3 берез. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: А. М. Колот, Т. В. Гуть. — К. : КНЕУ, 2016. — С. 235—236.

льно переміщатися в усіх вимірах простору взаємодії. Це пов'язується з появою нових акцентів у процесі реалізації професійної діяльності викладачів — з проектування власних дій в аудиторії на створення навчального середовища, здатного активувати власну пізнавальну активність студентів. Саме активність є інтегральною якістю освітнього середовища, що виражає його здатність підтримувати творчу активність учасників взаємодії, достатній рівень їхнього емоційного та інтелектуального напруження. Активність зумовлює здатність навчального середовища підтримувати учіння, стимулювати питально-критичне ставлення до світу і творчий пошук відповідей на запитання, які виникають в процесі опанування навчально-професійного досвіду.

Активуюче навчальне середовище характеризується досить високим ступенем ймовірності того, що буде активовано особисті інтереси студента, будуть створені умови для провокації кризи компетентності, що впливатиме на розвиток особистості студента. Особистість, перебуваючи в активуючому освітньому середовищі, багатому плідними для її розвитку можливостями, здійснює свідомий вибір саме тих, які виявляються найбільш значущими і для її професіоналізації, створюють нові сенси у досягненні мети «стати професіоналом».

Результати досліджень (М. М. Абдулаєва та ін.) засвідчують, що генезис нового сенсу в опануванні професійною діяльністю зумовлюється наближенням образу «Я-професіонал» до образу ідеального професіонала. Цьому великою мірою сприяє особисте знайомство з високопрофесійним фахівцем і його «живою» роботою у професії. Цей факт показує необхідність різнопланових зустрічей з успішними професіоналами, які слугуватимуть адекватному коригуванню власних зразків професіоналізму¹.

Реалізація цього завдання можлива за рахунок ранньої професіоналізації студентів у процесі проходження виробничої практики. Спочатку йдеться про її пасивну форму, метою якої є створення умов для першого «занурення» студента у професійну діяльність. Саме при її організації слід звертати увагу на дію відомих соціально-психологічних феноменів (ефект першого враження, ефект новизни, ефект ореолу тощо), які забезпечать позитивне ставлення студента до майбутньої професії. На етапі активної практики в реальних виробничих умовах важливо забезпечити взаємодію студентів з успішними професіоналами, а також з наставниками на робочому місці, які здатні реалізувати фасилітуючі впливи на студентів-практикантів у ситуації їхньої зустрічі з запитом реальної

¹ *Абдуллаєва М.М.* Формирование профессиональной идентичности у студентов-психологов / Мехирбан Махаметжановна Абдуллаєва // Вестник Московского государственного лингвистического университета. — 2014. — № 7 (693). — С. 20—32.

праці, які можуть суттєві різнитися з теоретичним досвідом, отриманим у закладі освіти.

Студентський вік характеризується таким розвитком психічних, фізичних і соціальних потенцій, які сприяють соціальному і професійному становленню особистості. Саме в цей період відбувається інтенсивне досягнення особою образу свого «Я», своєї ідентичності. Е. Ф. Зеєр, говорячи про професійну ідентичність, має на увазі «професійний образ Я», який вбирає в себе стереотипи та унікальні ознаки власного «Я» і є, власне, усвідомленням своєї totoжності з «професійним образом Я». З огляду на зазначене, зрозуміло, чому автор у якості вихідної умови процесу формування професійної ідентичності визначає професійну самосвідомість, яка є складовою цілісної самосвідомості особистості¹.

У найузагальненішому вигляді професійна самосвідомість виявляється в юнацькому віці через усвідомлення себе суб'єктом майбутньої професійної діяльності. Студентам важливо сформувавши образ реального «Я» і здійснити його проєкцію на «професійний образ Я». Усвідомлюючи власні сильні і слабкі сторони, а також розуміючи значення свого психічного ресурсу для виконання професійної діяльності у майбутньому, вони можуть вибудовувати траєкторію самовдосконалення з метою наближення до ідеального образу «Я».

Серед навчальних дисциплін багатьох вишів чільне місце у вирішенні завдання формування професійної самосвідомості як основи професійної ідентичності є курс «Психологія». Як складова гуманітарного циклу він сприяє виробленню системи сприймання, розуміння та оцінки навколишнього соціального середовища, професійного зокрема та усвідомлення свого місця в ньому і закладає основи успішної професіоналізації майбутнього фахівця.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що вища школа має достатньо потужний потенціал для формування професійної ідентичності студентів, водночас існує серйозне відставання у тому, щоб цілеспрямовано використовувати наявний дидактичний інструментарій для досягнення саме таких цілей.

Безсумнівно, теоретична невизначеність сутності явища професійної ідентичності студентів не сприяє практичному втіленню у навчальний процес вищої школи мети, спрямованої на формування професійної ідентичності майбутніх професіоналів. Водночас, кроки для цього вже повинні бути зроблені, а саме:

¹ Зеєр Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов / Эвальд Фридрихович Зеєр. — М.: Академический проект; Фонд Мир, 2005. — 336 с.

– гуманітарну складову підготовки будь-якого професіонала наповнити предметами, які закладуть потужне підґрунтя у створення образу «Я» студента — основу його професійної самосвідомості;

– спираючись на засади студентоцентрованого навчання, забезпечити активацію психічного ресурсу студента для ефективного опанування навчально-професійного досвіду і вияв його суб'єктної позиції у цьому процесі;

– створити модель формування професійної ідентичності студента в умовах навчання у виші з метою постійного моніторингу процесу досягнення цілі, його результатів і забезпечення у разі необхідності корекційних заходів.

Lyudmyla Muzychko, PhD in Psychology, Docent at Pedagogy and Psychology Department of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY AS AN EDUCATIVE MISSION OF TERTIARY EDUCATION

*The problem of professional identity gains a particular importance and attracts attention of many researchers due to the new developmental challenges of the Ukrainian society. Recent studies in psychology are aimed at defining the essence of the phenomenon of professional identity, and also at exploring the possibilities of formation of an individual's identity by the means of social impact, which reflect the state of the study of the basic concepts — identity. In order to meet the requirements of educational practices and to improve the process of identity formation of the contemporary professionals, such a definition of this concept is offered as a starting point: **professional identity is a categorization of personal identity to the individually chosen professional image and awareness of one's own belonging to a certain profession and to a related professional community.** This vision allows us to understand what the psychological and educational tools that are factors in the formation of professional identity of students — future professionals may be.*

The aim of this study is a psychological substantiation of the pedagogical means of formation of professional identity of students during their studies at a higher education institution.

The theoretical study suggests that tertiary education has enough strong potential for the formation of professional identity of students, while there is a serious backlog in purposeful use of didactic tools available to achieve these same goals. As immediate steps to ensure the appropriate changes in the organization of the educational and professional activities of students the following ones are justified:

– humanitarian component of the training of any professional should be filled with the items that will lay a strong foundation to create an image of the defined self of a student — the foundation of his/her professional identity;

– based on the principles of student centered learning, activation of a student's mental resources should be ensured to effectively capture teaching and professional experience and expression of his/her subjective position in this process;

– model of professional identity of students in educational process at the university should be created for the purpose of continuous monitoring of the goals achievement process, its results and, if necessary, corrective actions.

Key words: identity, professional identity, identity formation, self-determination, subjectivity, student centred learning, professional self-identity.

References

1. Abdullaeva M. M. *Formirovanie professional'noi identichnosti u studentov-psikhologov* [The formation of professional identity of

psychology students] // *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*. 2014, № 7 (693). — P. 20—32. [In Russian]

2. Antonova N. *Problema lichnostnoi identichnosti v interpretatsii sovremennogo psikhoanaliza, interaksionizma i kognitivnoi psikhologii* [The problem of personal identity in the interpretation of modern psychoanalysis, cognitive psychology and interactionism] // *Voprosy psikhologii*. 1996, №1. — P. 131—143. [In Russian]

3. Erikson E. *Identity: Youth and Crisis* [Russian edition: Erikson E. *Identichnost': yunost' i krizis* / Erik Erikson. — M.: Progress, 1996. — 334 s.]

4. Fonarev A. *Razvitie lichnosti v protsesse professionalizatsii* [The development of personality in the process of professionalization] // *Voprosy psikhologii*, 2004. — № 6. — P. 72—83. [In Russian].

5. Ivanova N.L. *Sotsial'naya identichnost' i problemy obrazovaniya* [Social identity and problems of education] — Yaroslavl', 2001. — 79 p. [In Russian].

6. Marunets' M. *Prikladni aspekti doslidzhennya profesiinoi identichnosti* [Applied research aspects of professional identity] // *Sotsial'na psikhologiya*, 2006. — № 3. — P. 90—97. [In Ukrainian].

7. Muzichko L.V. *Aktivuyuche osvितne seredovishche navchal'nogo zakladu yak element sdudentstentrovanoogo navchannya* [Activating educational environment of the institution as a part of the student-centered learning] *Studentotsentrizm u sistemi zabezpechennya yakosti osviti v ekonomichnomu universiteti* : zb. materialiv Vseukr. nauk.-metod. konf. za mizhnar. uchastyu, (Kyiv, 2—3 berez. 2016 r.). — Kyiv, KNEU, 2016. — P. 235—236. [In Ukrainian].

8. Muzichko L.V. *Osobistisni chinniki formuvannya individual'nogo stilyu uchinnyya u studentiv ekonomichnikh spetsial'nostei* [Personality factors of development the individual learning styles of students of economic specialties]: PhD Theses. — Kyiv, 2009. — 240 p. [In Ukrainian].

9. Pryazhnikov N.S. *Professional'noe samoopredelenie v kul'turno-istoricheskoi perspective* [Professional self-determination in the cultural and historical perspective] // *Voprosy psikhologii*. — 1996. — № 1. — P. 80-85. [In Russian].

10. Rogers C. *Freedom to learn: a view of what education might become*. — Columbus, OH: Charles Merrill, 1969. — 358 p.

11. Semichenko V.A. *Kontsepsiya tselostnosti i ee realizatsiya v professional'noi podgotovke budushchikh uchitelei (psikhologo-pedagogicheskii aspekt)* [The concept of integrity and its implementation in the training of future teachers (psychological-pedagogical aspect)]: ScD Theses in Psychology. — Kyiv, 1993. — 432 p. [In Russian].

12. Shneider L.B. *Professional'naya identichnost': struktura, genezis i usloviya stanovleniya* [Professional identity: structure, genesis and formation conditions]: ScD Theses in Psychology. — Moscow, 2001. — 37 p. [In Russian].

13. Tajfel, H. *Social identity and intergroup behaviour*. [Russian edition: Tedzhfel T. *Sotsial'naya identichnost' i mezhgruppovye otnosheniya* / Terner Tedzhfel. — M., 1982. — 230 s.]

14. Tajfel H., Turner J.C. *An integrative theory of intergroup conflict*.// W.G. Austin, S Worchel (eds.). *The social psychology of intergroup relations*. — Monterrey, Calif., 1979.

15. Zeer С.Ф. *Psikhologiya professii: Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov* [Psychology of professions: Textbook for university students] — Moscow: Akademicheskii proekt; Fond Mir, 2005. — 336 p. [In Russian]
16. Zlivkov V. *Problema osobistisnoi ta profesiinoi samoidentifikatsii v suchasni psikhologii* [The problem of personal and professional identity in modern psychology] // *Sotsial'na psikhologiya*, 2006. — № 5. — P. 128—136. [In Ukrainian].

Стаття надійшла 28.11.2016